

Доц. д.с.н. ПЛАМЕН БРАТАНОВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

**КОМУНИКАЦИЯ И РАЗВИТИЕ
COMMUNICATION AND DEVELOPMENT**

Assoc. Prof. Dr. PLAMEN BRATANOV

SOUTH-WESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The article discusses the question of the development in the context of the economical growth. It is stated, that the ideas of W. E. Moore (1955) have a contemporary scientific effect, especially from the point of view of the communication theory. The aim of the report is to accentuate on the relations between the value aspects of the economical growth, the research methods, used in the field and the motivation theories.

Key words: Communication, development, economical growth, motivation, needs, social behaviour, organisation and etc.

През XVIII век възрожденската идея за прогреса и за по-нататъшното развитие на човечеството е особено популярна в Европа. Същата идея изпъква например в трудовете на френските просветители - Монтескьо и Волтер, на Хердер - в Германия, в произведенията на Фергюсън и Робертсон - в Шотландия, в писменото наследство (достигнало до нас) и на много други автори.

Идеята за развитието на обществото е разгледана подробно в класическите теории на промяната в обществото – в "Еволюцията на обществата" - на Хърбърт Спенсер, в "Прогресът на цивилизацията и трите стадия" – на Огюст Конт, в "Жизнения цикъл на културите" – на Освалд Шпенглер, в "Природата на растежа на цивилизацията" – на Арнолд Тойнби, в "Социологията на господството" на Макс Вебер, в "Социокултурна динамика и еволюционизъм" – на Питирим Сорокин, а също и в труда на Фердинанд Тьонис "От общността към обществото".

Много столетия, обаче преди това и в средновековна България (927- 940 г. пр. Хр.) възниква реформаторското движение на богомилството, което някои изследователи свързват с етичните и социалните възгледи на ранното

християнство (Ангелов, Д., 1993, с. 209 - 232).

Богомилската идея за възвръщането на човека към божественото начало (на основата на принципа на прераждането) по своята същина е един пропагандиран и следван на дело (от многобройните и привърженици) закон за човешката еволюция.

Богомилите са проповядвали и свободата на личността и правото на свободно развитие чрез култивирането на индивидуални и социални добродетели. Това обаче е идеята за свободното развитие на човешкия дух и личност, а също и идеята за политическото равенство и братство, които значително по-късно залягат в основата на Ренесанса и на Реформацията. Нещо повече - "богомилите се отнасяли с неприязън към съвременния им политически и религиозен строй. Войните и убийствата, насилията над бедните и над лишените от право и защита и социалното неравенство, узаконено от държавата и църквата, никога не подходжали на богомилския идеал за християнско общество" (Иванов, Й., Богомилски книги и легенди, Бълг. академия на науките, 1926 г. - цит. по Боев, Б., Мисията на богомилството, 1937, с. 22).

Следователно богомилското учение и реформаторско движение неслучайно се разпространяват и развиват в продължение на векове най-напред в България, и в другите съседни на България страни на Балканския полуостров, а после под друго наименование и по-далеч - в Италия като катарите, във Франция като валдейци и албигойци, в Германия като розенкройцери (Боев, Б., цит. съч. с. 70 – 82).

Следователно духовната традиция на богомилството като специфична, философско-политическа реакция на социалните проблеми в ранното средновековно българско общество може да се разглежда в контекста на общата идея за развитието и за напредъка на човешкото общество.¹

Идеята за развитието и прогреса на обществото във философията на историята (XIX в.) също е изразена като философска позиция и като концепция за неговата историческа периодизация. В нея за първи път е направено признание, че болезнените социални проблеми на човечеството са резултат на невежеството и на експлоатацията, повлияна от материалните възможности на индустриалното общество.

Същата констатация, както е добре известно, е заложена и в основата на движението за социални и политически реформи в Европа от последните две столетия, до началото на XXI век.

Философията на историята допринася и за свързването на идеята за общото развитие на обществото с биологичната теория за еволюцията, положителен резултат от което е началото на опитите за аналитичното разглеждане на процеса на социалната

промяна (Bottomore, T. B., 1969, p. 26). Към тях можем да причислим например трудовете на Талкът Парсънс "Функционална теория на промяната" (1961) и "Комунизмът и Западът: социология на конфликта" (1964), на Ралф Дарендорф "Към теория на социалния конфликт" (1958), на Чарлз Райт Милс "Източници на социеталната власт" (1957), на Ърнест Бърджис "Семейството в променящото се общество" (1948), на Лео Ловентал "Биографиите в популярните списания: от лидерите на производството към идолите на потреблението" (1944), на Уилбърт Е. Моор (1955) "Мотивационни аспекти на развитието", на Нийл Дж. Смелсър "Към теория на модернизацията" (1964), на Люис Коузър "Приключването на конфликта" (1961), на С. Н. Айзенщат "Политическото развитие" (1957) и др.

В началото на втората половина на двадесети век идеите за еволюцията и за развитието, приложени към човешките общества, се разглеждат подробно в литературата, посветена специално на икономическото развитие. В нея се очертават ясно и две диаметрално противоположни позиции – на икономистите и на антрополозите (или на социолозите). Обикновено антрополозите изразяват песимистични възгледи, докато икономистите по традиция изразяват оптимизъм за икономическото развитие и най-вече за неговите социални последици. Такава е позицията например на Уилбърт Е. Моор. За същия автор икономистите не се интересуват от нагласите и мотивите на човешките същества, а доколкото все пак ги засягат в своите анализи, приемат, че те са свързани единствено с рационалния избор на възможностите за ефективно и максимално постигане на предварително дефинираните (икономически) цели. В така набелязания контекст монетарно-пазарната система координира факторите за производството и разпределението или

¹ / Има автори, които считат, че някои от аспектите на същата тази древна българска традиция могат да бъдат проследени дори и днес, в съвременната българска действителност - Обретенов, Б. (1995). Ако това е така, същите те несъмнено участват като група от фактори от нравствено и психологическо естество в осъществяването и в наши дни социални промени.

стимулирането и подбудите при нея винаги се свързват с финансовите средства. Същият факт изразява разбирането, че те са напълно достатъчни и ефективни за управлението на отделните хора, които икономистите разглеждат единствено в качеството им на потенциална работна сила. Нейното движение между отделните сектори на икономиката според експертите-икономисти е функция единствено на производството, което от своя страна се определя от състоянието на капиталите, от развитието на технологията и от организационните възможности на отделното предприятие.

Песимизмът, изразяван от някои изследователи-икономисти, относно икономическия растеж, и то в развиващите се региони на света, в посочения смисъл е възможен, тъй като засяга единствено бъдещето състояние на капиталите, организацията на пазара, активността на предприемачите, но не и желанията на хората, които участват в производството. Нормалното (традиционното) очакване на икономистите все пак е свързано с възгледа, че подобряването на равнището на производството и на потреблението е *съвместимо* с универсалните човешки очаквания и в този случай традиционният икономист наистина е оптимист по отношение на последиците на осъществявания икономически растеж.

В резюмиран вид и предадено с терминологията, която той използва, това е основната идея, разгледана в цитирания труд на Уилбърт Е. Моор, който изследва *специално мотивационните аспекти на развитието*, като ги съпоставя с естеството на съвременната икономическа организация и проследява произтичащите от това последици.

За Моор антропологичната и социологическата теория рязко контрастират с традиционния

икономически възглед. Според тези теории нагласите и мотивите се разглеждат в тясна връзка с мястото, което индивидът заема в социалната система. Личността се обособява в съответствие с активността на групата в която се намира, в съответствие с изпълняваната в нея роля, в съответствие и с груповите характеристики и ценностни приоритети.

Потреблението в групата от страна на отделните индивиди не е неограничено, така както го приемат по традиция икономистите, а е *ограничено*, и то в зависимост от социалната им позиция. Социалната система силно се съпротивлява на промените поради ефекта, който причиняват върху нея вторичните и третичните техни последици. Те са свързани със съществуващата „културологична релативност“ (cultural relativity), характерна за човешките същества – схващане, различно от традиционния икономически възглед, който приема, че човешката природа е еднаква и поради това навсякъде „вижда“ еднаквостта или подобие (similarity of human nature) на отделните хора (Moore, W. E., op. cit, p. 292).²

² / Моор пише следното: Антропологът или социологът „е склонен да подчертава различията по отношение на ценностите и очакванията в пространството и времето и с крайна неохота приема схващането, че Западният опит може да бъде използван като ръководство за поведението на хората в Дахомей, Непал или дори и в Перу.

При тези предположения намеците за оптимизъм, който антрополозите или социолозите могат евентуално да изразят, относно икономическия растеж в развиващите се области, очакваме да бъдат спрямо адаптивността на икономическите подбуди и организация към традиционните нагласи и образци, а и специално спрямо желанието на потенциалните работници да работят. След като антропологът-социологът притежава нормално предубеждение относно схващането, че хлябът или всички закупувани стоки и услуги не са достатъчни за да бъдат задоволени човешките ценности, естествено е той да бъде песимист относно последиците на икономическата промяна.

Тези контрастиращи позиции, разбира се, са умерено несправедливи по отношение и на двете професионални групи.

Много икономисти и специално онези, които са изучавали мобилността на работната сила, функционирането на пазарите за работна ръка, поведението на работната сила изразяват силно недоверие към претенциите на традиционната теория. Много антрополози и социолози, и специално онези, които са изучавали действителното отражение на модерните икономически форми в развиващите се области, са забелязали стресът и напрежението в традиционните системи и значимия успех, на който се радват новите алтернативи за наемането на работната сила" (Moore, W. E., op. cit, p. 292).

В сърцевината на своя анализ Моор поставя интерпретацията на различните възгледи относно естеството на бизнеса и на индустриалната организация по отношение на нагласите или на мотивите на техните участници. Той обръща внимание на това, че антрополозите-социолозите - с много малки изключения - не изследват бизнеса и индустриалната организация, а и традиционната икономическа теория почти не се занимава с това (в нея работната сила се разглежда единствено от гледната точка на въздействието на пазарните механизми и връзката между работодателя и наетия на работа е възприемана само като един обикновен икономически договор). В същото време достъпната емпирична информация за Моор противоречи на идеята, че човешките потребности са неограничени, че финансовите стимули ще бъдат достатъчни за да привлекат интереса и вниманието на потенциалния работник към възможността "той да бъде освободен от традиционните ограничения". И по нататък - "За традиционните икономисти нагласите на работниците не представляват проблем, защото те се свеждат единствено до предположенията за постигане на максимално удовлетворяване на съществуващите потребности ... Другата крайност отнасяме към антропологията по същия непредставителен начин. За антрополога нагласите на работниците са достатъчно проблематични, защото те са обусловени от променящите се култури и поради това не е възможно да съставим общо мнение за всички тях" (Moore, W. E., op. cit, pp. 292 - 296).

На едно по-абстрактно равнище на анализа, продължава Моор, все пак е възможно да бъдат открити общите и същностните функции на организацията в обществото. Моор пише следното: "Всяко едно общество притежава правила за възпроизвеждане, за социализация на младите хора, за производство и разпределение на стоките и услугите, за приспособяване към околната среда, за поддържането на реда ... Всяко едно общество осигурява и някакви материални очаквания ...някакъв рационални, технически ориентации по отношение на използването на окръжаващата среда ... някакви положителни ценности относно здравето и продължителността на живота ... Съществуват

Но сложността на човешката мотивация, продължава своя анализ изследователят, определя и отношението към производството, при което от първостепенно значение е дали то изобщо е в състояние да удовлетвори ценностите на индивида. Фактът, че индустриалната система обособява ценностите, управлявани от пазарните механизми, също както и стимулите, които са тясно свързани с монетарните предпочитания на пазара, съвсем не скриват разнообразието от цели, а и разнообразието от начините за тяхното постигане.

Ако разглеждаме проблемите в тяхната динамика, заключава Моор, трябва да обърнем особено внимание на повишаването на знанията, на образователното равнище и на разпространяването на нови ценности,

и вътрешни източници на напрежение във всяко едно общество. Моделът на перфектно интегрираното общество е само една полезна аналитична фикция, която използваме за да постигнем множество различни цели, то същият този модел не трябва да бъде прилаган към примитивните или аграрните общества. Източниците на напрежение включват най-малко неопределеността по отношение на социализацията между поколенията, на иновациите за шанса, а и по отношение на конкуриращите се роли изисквания при съществуващия дефицит от време, богатство и енергия ... Всички развиващи се области са предизвикани вече в някаква степен и форма от "външното" влияние на Западните образци. Последниците от тази намеса могат да бъдат или да не бъдат положителни за едно продължително икономическо развитие, но това зависи в някаква степен от приетата стратегия в зависимост от съществуващата ситуация, а и от вероятния ефект от същото това влияние ... Едно негативно обобщение е също така негативно и по отношение на усложненията, които могат да възникнат в нагласите на работещите към индустриализацията. Индивидуалната мобилност забележимо не присъства в развиващите се райони и обикновено не представлява част от позитивната ценностна система. Продължителността, и не-промяната по-скоро са характерни както за индивида, така и за цялата система и те определят най-голямата нейна ценност" (Moore, W. E., op. cit, p. 296).

които да могат да бъдат удовлетворявани чрез доставката на нови стоки и услуги, чрез посредничеството на индустриализацията и на пазара.

Същият принцип определя и възгледа за пазарно-ориентираните нагласи, за възможностите за разпространяване (в социалното пространство) на възнагражденията и оценките, свързани с удовлетворяването на потребностите (*"need-satisfying rewards"*), с включването им в една приемлива система на социално оценяване. Както това показва историческия опит, необходимо е и повишаване на доходите, а това е свързано с адекватна правителствена политика по отношение на икономическия растеж и развитие.

Въпреки че анализът на Моор е направен преди приблизително петдесет години, той разглежда значими и много важни въпроси и за нашето настояще. *Първо*, това е въпросът за актуалността на проблематиката за икономическия растеж на развиващите се общества или страни в съвременния свят; *второ*, въпросът за неговите ценностни аспекти; *трето*, въпросът за познавателните възможности и за практическото прилагане на резултатите от осъществяваните изследвания; *четвърто*, въпросът за равнището на извършваните анализи и *пето*, въпросите за конкретните методи на изследване, използвани в различните науки.

Въз основа на анализа на Моор можем да направим извода, че по-нататъшното обсъждане, дискутиране и систематично изследване на проблемите за развитието ще продължава да ангажира интереса на икономическата наука, тъй като тя изучава особеностите на икономическия растеж, на чиято основа впоследствие става възможен прогресът на отделните общества, а и на обществото изобщо.

От гледна точка на ролята на комуникациите в развитието, анализът на Моор представлява интерес, тъй като в него се поставят и разглеждат въпроси, които днес съставляват ядрото на съвременните мотивационни теории на поведението в организациите, на тяхната структура и управление.

В условията на глобализацията теориите на мотивацията конструират философската база за осъществяването на ефективни мениджърски модели, използвани в организационните практики на различните страни.

Анализът на комуникациите в съвременните организации се разглежда като неразделна, органична част от самата теория на управлението им. В същия смисъл "мотивацията на Моор" естествено засяга ефективността на индивидуалните, груповите и междугруповите дейности в (и на) организациите, включително и ролята на неформалните комуникации в тях. Разгледаният анализ е един от първите, които ориентират бъдещите и вече съвременни изследвания в набелязания контекст и това обяснява задълбочения ни интерес към него. Във връзка с това се откроява преди всичко друго актуалността на изследванията на икономическия растеж и развитието.

Актуалността на изследванията на икономическия растеж и развитието за страните от съвременния свят и особено за т.нар. "развиващи се" (или "неразвити" - developing or under-developed)³ страни е извън всякакво съмнение. Тази проблематика по-специално нейното

³ / Още през 1969г. и по-рано цитираният социолог Ботъмър обръща внимание на неадекватността на използването от страна на социолозите и антрополозите на същите тези термини по отношение на усилията да бъдат изследвани различията между примитивните и цивилизованите общества поради повърхностното и грубо (*"crude"*) съдържание, вложено в тях – Bottomore, T, op.cit., p. 34.

теоретично и най-вече практическо значение засягат особено силно (и то в настоящето) страните, разположени в Централната част на Европа и в Източно-европейския регион, или тези обособени страни на континента, сред които своето естествено място заема и нашата страна. Освен това след разпадането на двуполюсния (световен) модел, т.е. след края на студената война, в различни страни или в обособени групи от страни (или между самите тях) възникват нови потенциално-проблематични центрове на власт (а следователно и на бъдещи противоречия и евентуално и на напълно възможни конфликти), които също както и в изграждащото се и в момента географски-обособено европейско политическо и икономическо пространство поставят на дневен ред въпросите за прилагането на "високите технологии" (по-специално на технологиите, които улесняват комуникацията в и между социалните групи и съдействат за повишаването на стандартите на човешкото съществуване); въпросите за бедността, включително и информационната, свързана с комуникационното неравенство (или неравнопоставеността), която естествено може да доведе до появата на един нов "информационно-отчужден" тип индивид; въпросите за качеството на

образованието и здравеопазването; въпросите за етническата, националната и политическата идентичност в епохата на глобализацията и за свързаните с тях въпроси за демократизацията на отделните общества; въпросите за културната хомогенизация и културната самобитност или въпросите за основните ценности на различните хора и социални групи; въпросите за тяхното взаимодействие и взаимно обогатяване, за начините на тяхното реализиране във времето (или за изработването и осъществяването на съответните политики в различните обществени сфери); въпросите за борбата със световния тероризъм, за ролята и стратегиите на дейността на международните организации и на транснационалните корпорации в новите условия; въпросите за планетарните последици от тяхната дейност, за международния правов ред, за глобалната промяна и за нейното значение за бъдещето на света и т.н.

Проявление на актуалността на проблематиката на икономическия растеж и на развитието на съвременните страни (и целия свят) в настоящето, а и в близкото или в по-далечното бъдеще са многобройните публикации, разпространявани в комуникационното пространство у нас, които в една или друга форма и степен разглеждат различните им аспекти.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелов, Д., **Богомилството, С., 1993.**
2. Боев, Б., **Мисията на богомилството, 1937.**
3. Bottomore, T. B., **Sociology. A Guide to Problems and Literature, Unwin University Books, London, 1969.**
4. Wilbert E. Moore, **Motivational Aspects of Development – In: Social Change. Sources, Patterns, and Consequences, Edited by Amitai Etzioni and Eva Etzioni, Basic Books, Inc., Publishers, New York – London, 1955.**